

RIZIKOS KLASIFIKACIJA KAIP ESMINIS BANKO RIZIKOS VALDYMO ĮRANKIS

G. Ševčenko, L. Ustinovičius, R. Balcevič

1. Įvadas

Tradiciskai teigiama, kad rizika – tai neigiami ar kokie negatyvūs veiksniai, pasireiškiantys organizacijos veikloje. Tačiau yra daug metodikų, kitaip nagrinėjančių rizikos problemą bei jos valdymo būdus [1–5].

Šiandien atliekama daug mokslinių tyrimų ateities prognozavimo ir rizikingų sprendimų priėmimo problemoms nagrinėti. Nemaža dalis šių tyrimų, o kartu ir sąnaudų tenka rizikos valdymo (jos identifikavimo, analizės, reguliavimo) metodikai kurti.

Rizika yra analizuojama trejopai. Viena, yra akivaizdu, kad rizika – tai neapibrėžtumas, kita, rizika kelia naujų pasiūlymų, suteikiančių organizacijai konkurencinių pranašumų siekiant numatytų tikslų. Pagaliau rizika gali sugriauti kompaniją [6].

Rizika – tai bet kurio gamintojo, taip pat ir banko, situacinė charakteristika, rodanti vykdomos veiklos galutinio rezultato neapibrėžtumą ir galimus padarinius. Rizikos valdymo poreikis kyla ne tik bankams, nors būtent bankai yra finansų įstaigos, parodančios šalies ekonomikos likvidumą, bet ir kitoms finansų institucijoms, taip pat ir nekilnojamojo turto kompanijoms. Šiose organizacijose esti išorinių rizikos lygio apribojimų. Dėl šios priežasties rizikos valdymas yra laikomas būtina ir neatsiejama finansinės kontrolės dalimi.

Visa banko veikla yra veikiama rizikos. Rizikos lygis didėja, jeigu [4, 5]:

- Problemų atsiranda neplanuotai ir staiga.
- Esant palankiai ekonominei situacijai rizika plačiau išplinta.
- Numatyti nauji tikslai, neatitinkantys ankstesnės kompanijos praktikos (aktuali šio laikotarpio problema ta, kad komercinių bankų sektorius dar tik pradėjęs plėtotis).
- Aukščiausio lygio vadovai ne visuomet turi kompetencijos priimti sprendimus, kurie padėtų bankui ar kitai finansų organizacijai išvengti didelių finansinių nuostolių (būtino arba papildomo pelno dalies galimybių sumažėjimo atvejais).

- Banko veiklą reglamentuojančių dokumentų trūkumai trukdo pasirinkti optimalius konkrečių situacijų sprendimo metodus.

Funkcionavimo stabilumas – tai pagrindinis reikalavimas, keliamas bankų sistemai, o tai ir skiria ją nuo bet kurios kitos ekonomikos srities. Analizuojant komercinių bankų riziką būtina atsižvelgti į [2, 7]:

- Pereinamųjų periodų ekonomikos būklę, kuri pasireiškia ne tik gamybos pramonės nuosmukiu, daugelio organizacijų finansinės būklės nestabilumu, bet ir daugelio ūkio šakų tarpusavio ryšių pablogėjimu.
- Politinės padėties nestabilumą (žemas BERI indeksas).
- Bankų sistemos formavimo trūkumus.
- Esminių, veiklą reglamentuojančių dokumentų, aktų nebuvimą arba trūkumus, realios situacijos ir teisinės bazės sąveikos neatitikimus.
- Infliaciją, pereinančią į hiperinfliaciją, ir t. t.

Visi nurodyti veiksniai, skirtingai veikia atsirandančias bankų rizikos rūšis, jų sąveikas, taip pat turi įtakos valdymo ir įvertinimo metodikai parinkti. Tai tik patvirtina bendrųjų rizikos atsiradimo problemų buvimą ir jų lygio dinamikos tendencijas.

Ypatingas valstybės požiūris į finansų ir bankų sektorių nusako bankų veiklos specifiką, susijusią su ypatingų rūšių paslaugų teikimu (depozitų transformavimas į paskolas, likvidumo instrumentų tiekimas, informacijos apie skolintojus kaupimas), taip pat ir įvairius neigiamus reiškinius, kuriuos nacionalinei ekonomikai ir socialiniam stabilumui sukelia bankų krizės [6].

Supratimas, kad bankų verslas iš esmės yra banko rizikos valdymo verslas, sukuria nuolatinės verslo rizikos valdymo sistemos, į kurią įtraukiami visi banko padaliniai, būtinybę. Norint užtikrinti kryptingą ir koordinuotą veiklą, būtina formalizuoti rizikos valdymo politiką ir sukurti strategiją. Taikydamas tokias valdymo priemones, bankas gali numatyti ir išvengti nepalankių bankui įvykių, o ne tik švelninti jų pasekmes [5].

Pagrindinis banko veiklos rizikos valdymo tikslas –

išlaikyti tokį rizikos lygį, kad ekonominės aplinkos pokyčiai, valiutų kursai, palūkanų normų ir pan. svyravimai nesukeltų pavojaus stabiliai banko veiklai, bankų bei bankų veiklos priežiūros institucijų nustatytą riziką ribojančių normatyvų vykdymui. O tai gali reikšti ne ką kita, kaip pagal riziką perskaičiuotą pajamų (akcinio kapitalo rinkos vertės) didinimą ilgą laikotarpį.

Svarbiu praėjusio amžiaus paskutinių dešimtmečių laimėjimu tapo bankininkystės internacionalizavimas. Praktiniu požiūriu tai reiškia bendros (vienos) pinigų zonos sukūrimą ir bendros kredito įstaigų paslaugų rinkos su vienodomis konkurencijos sąlygomis organizavimą. Tam būtinas ne tik vienodas teisinis reguliavimas, bet ir unifikuota terminija, reikalavimų standartai, suderinta infrastruktūra, glaudžiai koordinuota ekonominė ir pinigų politika, darniai sąveikaujantis pinigų sektorius [4, 5].

„Identifikuoti riziką nėra pati svarbiausia banko užduotis. Svarbiau yra teisingai įvertinti rizikos dydį, kurį bankas gali prisiimti“ [4]. Negalima visiškai sutikti su šia nuomone, nes laiku atliktas tikslus rizikos identifikavimas, išskyrimas iš kitų rizikos rūšių, visavertė parinktos pradinės rizikos analizė, galimų nuostolių įvertinimas, kapitalo skaičiavimas šiems nuostoliams padengti, t. y. kryptingas pasirinktos reikšmingiausios rizikos įvertinimas gali nulemti ne tik finansinio sprendimo priėmimą, bet ir ap-

saugoti bet kurį iš proceso dalyvių nuo finansinių nuostolių.

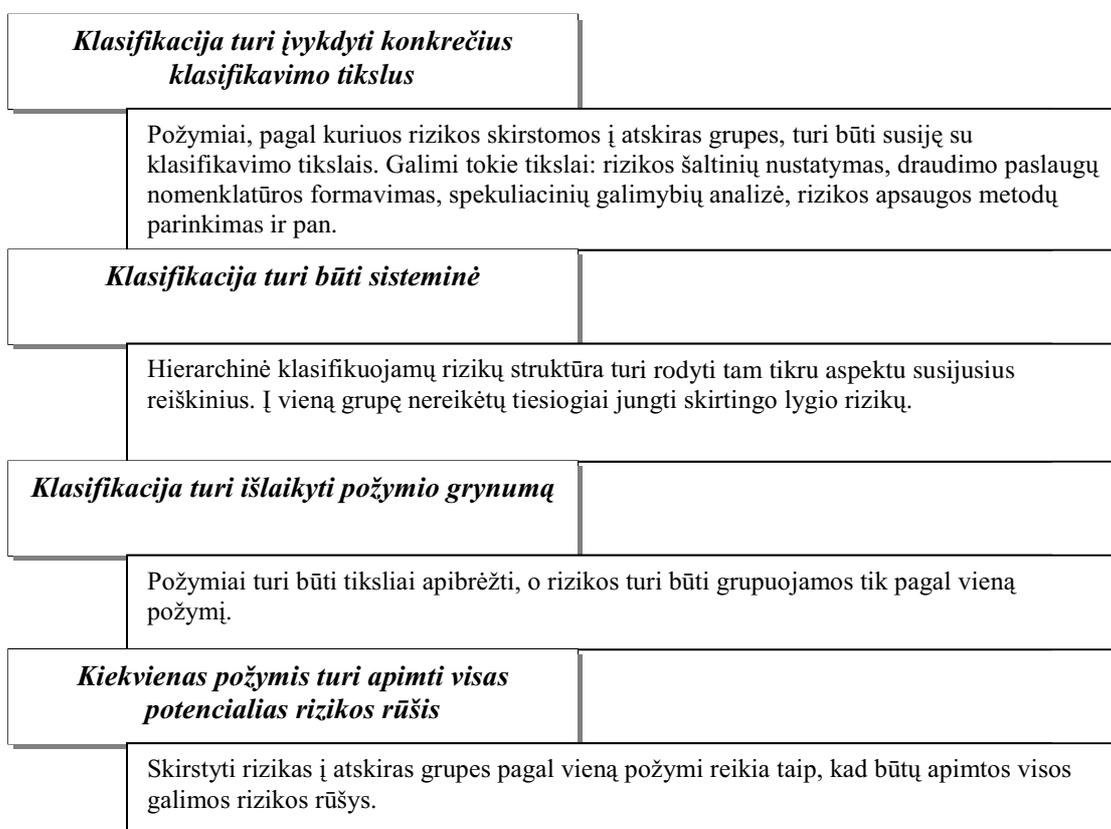
Šio straipsnio tikslas – pateikti interesantui bankų (finansų organizacijų) rizikos rūšių klasifikaciją; išskirti iš gausybės rizikos rūšių darančias didžiausią įtaką kreditinių organizacijų veiklai; aptarti svarbiausių rizikos rūšių privalumus ir trūkumus bei sudaryti prielaidas kompleksinės rizikos valdymo sistemai kurti. Pasiūlyti ir leisti spręsti pačiam interesantui, kuris valdymo būdas jam priimtinesnis.

2. Bankų rizikos rūšys

Išnagrinėjus nemažai mokslinių darbų apie rizikos klasifikavimą ir vertinimą, galima padaryti išvadą, kad banko rizikos struktūrai įtakos gali turėti ir rizikos įvertinimas bei informacijos lygis.

Tarkime, kad kreipiamasi į banką gauti paskolą projektui įgyvendinti. Jei projektas naujas, didelis ir kuriamas pirmą kartą, tai rizikos identifikavimas ir vertinimas gali turėti didelę reikšmę projekto sėkmei. Todėl rizikos klasifikacija turi būti išsami. Nuo turimos informacijos ir patirties priklausys galimų rizikos rūšių parinkimas, banko rizikos įvertinimas ir galutinio sprendimo priėmimas.

Finansų teorija kol kas negali pasiūlyti visuotinai pri-

1 pav. Rizikos klasifikavimo principai

Fig 1. Principles of risk classification

imtoms ir tuo pat metu išsamios rizikų klasifikacijos. Todėl praktikoje rizika reiškiasi įvairiai ir tradiciškai, ta pati rizikos rūšis gali būti įvardijama skirtingais terminais. Be to, dažnai sudėtinga rasti ribą, skiriančią skirtingas rizikos rūšis.

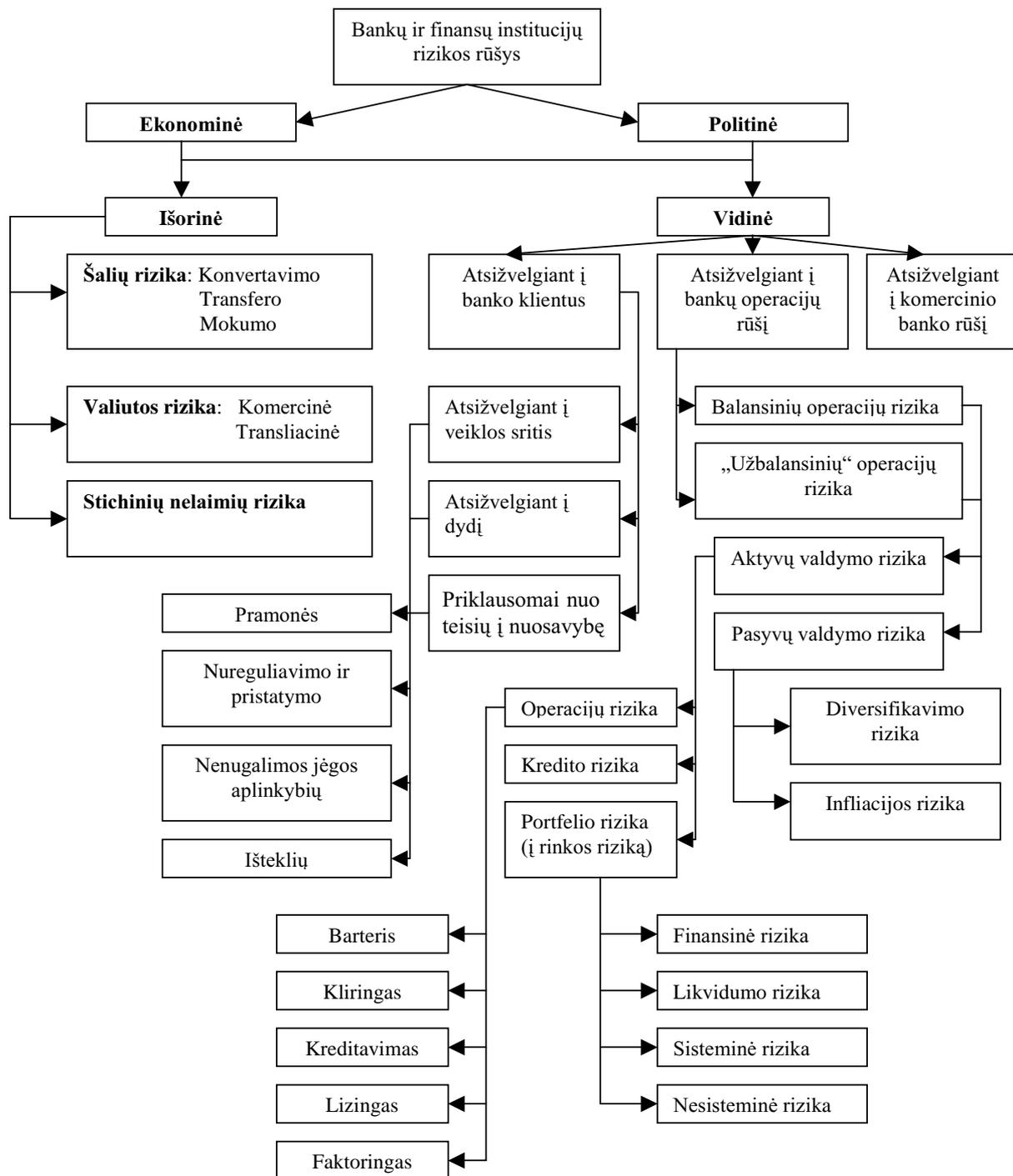
Nepaisant galimos rizikos klasifikavimo įvairovės, galima daryti prielaidą, kad kiekviena rizikos klasifikacija

turėtų remtis tam tikrais principais (1 pav.).

Laukiamo pelno ir optimalus rizikos lygių santykis skiriasi, atsižvelgiant į subjektyvius ir objektyvius veiksnius.

Straipsnyje pateikta dažniausiai aptinkamų banko veikloje rizikos rūšių klasifikacija (2 pav.).

Specialistai analitikai išskiria dvi rizikos grupes:

2 pav. Apibendrinta banko rizikos schema

Fig 2. Generalized scheme of bank risk

- dinamiškoji – tai nenumatytų pasikeitimų rinkoje atsiradimas, rizikos sąlygų pokytis dėl valdymo užduočių pasikeitimo. Tokie pasikeitimai gali lemti ir nuostolius, ir papildomas išlaidas;
- statiškoji – tai realaus turto praradimo rizika, atsirandanti dėl padarytos nuosavybei žalos arba dėl netinkamo darbų organizavimo. Ši rizika atneša tik nuostolių.

Paskutinio dešimtmečio rizikos valdymo praktika rodo, kad rizikos įvertinimas ir analizė dažniausiai atliekama taikant matematinius statistinius metodus ir tikimybių teorijos priemones.

Bankų rizikos specialistai praktikai rizikai vertinti ir analizuoti dažniausiai taiko matematinius statistinius metodus ir tikimybių teorijos priemones. Rizikos lygio analizei dažniausiai naudojama grynojo pelno dydžio vidutinio kvadratinio nuokrypio dinamika. Analizuojant konkrečią situaciją atliekama statinė analizė. Tuomet visų pirma įvertinamas banko rizikos atsiradimo laikas [5].

Pagal **laiko sąnaudas** skiriamos retrospektyvinė, einamoji, planuojamoji rizikos. Retrospektyvinės rizikos pasireiškimo būdų ir minimizavimo galimybių analizė leidžia tiksliau prognozuoti einamąją ir planuojamąją riziką.

Bankų riziką galima klasifikuoti ir pagal rizikos **lygius**. Išskiriamos žemo, vidutinio ir pilnojo lygio rizikos [7].

Labai svarbu kokybiškai ar/ir kiekybiškai įvertinti konkrečios rizikos rūšies arba rizikos rūšių sąveikos lygi.

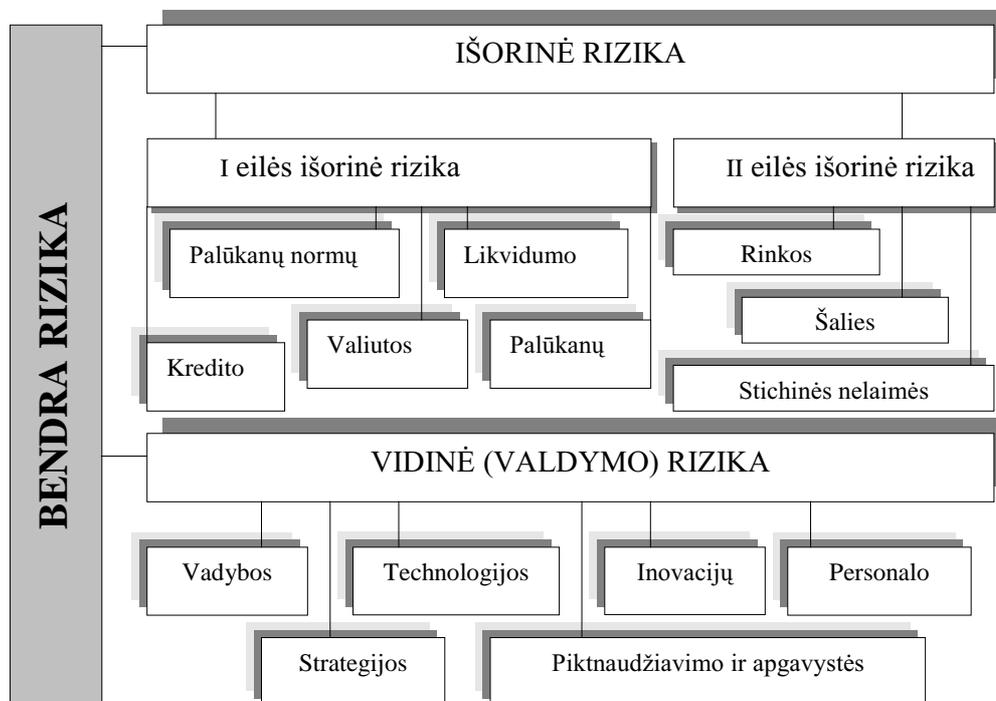
Galima klasifikacija pagal rizikos klases, o ši savo ruožtu skirstoma pagal rizikos kategorijas. Išskiriamos 3 pagrindinės rizikos klasės: aplinkos, įvykdymo, rinkos, o ši dar skirstoma į prekybos ir ne prekybos [8].

Aplinkos rizika – galima nuostolių rizika dėl teisinės ir ekonominės aplinkos pakitimų, nuo kurių bankas siekia apsisaugoti, bet kuriuos kontroliuoti turi mažiausiai galimybių. Jai priskiriama: teisinės aplinkos, konkurentų, ekonominės aplinkos ir reputacijos rizika.

Įvykdymo rizika – nuostolių rizika, susijusi su banko paslaugų teikimo bei šių paslaugų pelningumo užtikrinimu. Jai priskiriamos rizikos kategorijos, susijusios su banko paslaugų teikimo užtikrinimu. Jos yra šios: šalies rizika, operacijų rizika, technologijos rizika, naujų produktų ir paslaugų rizika bei strategijos rizika.

Rinkos rizika – tai galimų nuostolių rizika dėl rinkos kainų ir normų svyravimo finansų ir kapitalo rinkose, jai priskiriamos rizikos kategorijos, susijusios su šiais svyravimais. Rinkos rizika dar skirstoma į ne prekybos (balanso) riziką ir prekybos riziką.

Vis dėlto dažniausiai mokslininkai sutaria, kad skirstymas į vidinę ir išorinę yra tikslingas (3 pav.). Vidinė (valdymo) rizika susijusi su banko personalo pasirengimo, naudojamos technikos, technologijos lygiu, banko

3 pav. Banko rizikos klasifikavimas

Fig 3. Classification of bank risk

įvaizdžiu ir pan. Ji tiesiogiai nesusijusi su grynai pinigiais veiksniais. Jos lygis labai priklauso nuo išorinės rizikos lygio. Išorinė rizika skirstoma į I ir II eilės rizikas.

I eilės išorinė rizika – tai rizika, kurios lygis priklauso nuo bankų sistemos lygio ir jos teisinio reguliavimo. II eilės rizika priklauso nuo dar bendresnių išorinės rizikos sąlygų – ekonominės, politinės, socialinės situacijos šalyje. Vidinės ir I eilės išorinės rizikos skiriamasis bruožas yra galimybė jas kontroliuoti, o II eilės išorinės rizikos poveikis, kontroliuojant banko veiklą, tampa vos ne lemiamas. Manoma, kad ši klasifikacija geriausiai parodo svarbiausias rizikos rūšis bankų veikloje.

Apibendrinant būtina paminėti, kad bankas susiduria su skirtingomis rizikos rūšimis (aplinka). Jos skiriasi pagal vietą, atsiradimo laikotarpį, išorinių ir vidinių veiksmų visumą, vadinasi, skiriasi pagal analizės būdą ir skaičiavimo metodiką.

Be to, visos rizikos rūšys yra susijusios, ir nors formaliai gali būti atskirtos viena nuo kitos, realiai to padaryti beveik neįmanoma. Vienos rizikos rūšies pasikeitimas sukelia beveik visų rizikos rūšių pasikeitimus, o tai savo ruožtu labai apsunkina konkretaus rizikos lygio analizės metodo pasirinkimą. Jo optimizacijos sprendimo priėmimas numato daugelio rizikos veiksnių nuodugnią analizę. Todėl konkretaus rizikos lygio analizės metodo bei optimalių veiksmų atranka yra labai svarbi ir reikalauja ypatingo dėmesio.

3. Banko rizikų analizė

Rizika – vienas iš verslo mobilumo ekonominio mechanizmo svertų, glaudžiai susijusių su kitais jo svertais bei elementais: konkurencija, laiko veiksniais, verslininkų novatoriškumu, pelnu, spekuliacija ir kitais. Tačiau, nepaisant žinomos rizikos svarbos, daugelio finansų institucijų veikloje dažniausiai jį apibrėžiama labai nekonkrečiai, pakankamai abstrakčiai, o tikslaus ir vienareikšmiško įvertinimo problema vis dar lieka aktuali. Atsiranda būtinybė laiku realiai įvertinti galimybę bei su tuo susijusią riziką. Ypač tai svarbu, kai aktyviai didinamas konkurencingumas, rentabilumas ir sudaromi alternatyvūs plėtros variantai, todėl tikslinga analizuoti metodus ir priemones, leidžiančias tiksliau įvertinti finansinės veiklos tikslumą rizikos ir neapibrėžtumo sąlygomis, lyginti gautus rezultatus, numatyti rizikos valdymo priemones.

Suklasifikavus visas galimas banko rizikos pasireiškimo formas, toliau kokybiškai ir kiekybiškai įvertinamas rizikos ir neapibrėžtumo veiksnių poveikis, t. y. atliekama rizikos analizė.

Kiekybinė analizė – įvairių rizikos sričių įvertinimas skaičiais. Šis uždavinys labai sudėtingas, jam spręsti taikomi įvairūs metodai, naujausia programinė įranga, ren-

giamos aukšto lygio tarptautinės konferencijos ir seminarai.

Skiriami tokie *kiekybinės rizikos* įvertinimo metodai: statistinis, ekspertinis, analitinis, analogų.

Statistinis metodas. Šio metodo esmė – skaičiuoti nuostolių tikimybes analizuojant visus statistinius duomenis, veikiančius banko operacijos rezultatus. Nuostolių atsiradimo dažnis apskaičiuojamas pagal formulę [4, 8]:

$$F = n/N,$$

čia F – nuostolių atsiradimo dažnis veikiant vienam iš rizikos veiksnių;

n – nuostolių atsiradimo skaičius veikiant tai pačiai rizikai;

N – visų įvykių, įskaitant ir sėkmingus atvejus, skaičius toje pačioje rizikos srityje.

Skirstymas pagal rizikos sritis ir galimų nuostolių nustatymo ribos yra sąlyginiai dalykai. Jie nustatomi kiekvienoje valstybėje atskirai, atsižvelgiant į ekonominę šalies situaciją. Pvz., įvertinant kapitalo pakankamumo rodiklį, aktyvai skirstomi į 4 rizikos grupes, ir kiekvienai jų nustatomas savo rizikos laipsnis.

Ekspertinis metodas. Šis metodas taikomas vertinant labai sudėtingus projektus, kai rizika gali pasireikšti pačiais įvairiausiais būdais. Ekspertų pateikti vertinimai analizuojami ir stengiamasi gauti apibendrintą galutinį rizikos įvertinimo rezultatą. Šiuo atveju kalbama apie ekspertinį metodą, pagrįstą analitiniais skaičiavimais. Remiantis galutiniu rezultatu priimamas sprendimas [3, 8–10].

Vis dėlto dažniausiai ir pagrįstai šis metodas priskiriamas prie kokybinių rizikos vertinimo metodų.

Analitinis metodas. Šio metodo rezultatai pagrįsti ekonominio modeliavimo principais ir alternatyvų paieška.

Analogų metodas. Jo esmė – panašių projektų lyginimas, tačiau taikant šį metodą reikia atkreipti dėmesį į tai, kad iš tikrųjų niekuomet nebūna tokių pačių rinkos sąlygų, kuriomis buvo gauti ankstesni rezultatai [7, 11].

Pagrindinis *kokybinės analizės* tikslas – apibrėžti rinkos veiksnius, nustatyti sąlygas, kuriomis pasireiškia rizika. Iš esmės tai potencialių rizikos sričių nustatymas ir visų galimų rizikos veiksnių identifikavimas [8, 12, 13]. Pagrindiniai kokybiniai rizikos įvertinimo metodai pateikiami 4 pav.

Daugelis finansų riziką apibūdinančių parametru yra: palūkanų normos, valiutų kursai, vertybinių popierių kainos, biržų indeksai ir pan. Tačiau esama ir didžiulių rizikos šaltinių, kurių neįmanoma išmatuoti. Tokie reiškiniai, kaip didelės bankų, finansų institucijų, biržų krizės, karai, gamtos reiškiniai, veikiančios šalių makroekonominę padėtį, neturi konkrečios skaitinės rizikos įvertinimo reikš-

4 pav. Kokybinės rizikos metodų klasifikavimas

Fig 4. Classification of quality risk methods

mės. Tokios rizikos poveikiui nustatyti taikomi kokybinės analizės metodai – blogiausio atvejo, katastrofos scenarijai; kokybiškai nusakoma ir vadinamoji sistemos rizika, kai vienų ekonominės sistemos dalių griūtis sukelia kitų, normaliai funkcionuojančių dalių, griūtį.

Ekspertiniai rizikos ir neapibrėžtumo metodai, pagrįsti išsakyta specialistų nuomone ir vėlesne nuomonių (rezultatų) analize, apibendrinta sistema, pagal kurią ir daromos galutinės išvados. Šio metodo privalumai ryškėja sprendžiant tas problemas, pritaikant tuos sprendimus, kuriems reikia išsamių žinių, įvairių nuomonių (dažnai nesutampančių), kai nėra reikalaujama griežtų kiekybinių įvertinimų.

4. Bendrieji banko rizikos valdymo pagrindų aspektai

Įvairūs bankai savo veikloje susiduria su skirtingomis rizikos rūšimis (bankai veikia skirtingomis sąlygomis), o ta pati rizika daro vis kitokį poveikį bankui.

Dar neseniai vyravo nuomonė, kad banko riziką sudaro kredito ir rinkos rizikos rūšys, kurių pirmąją valdo bankas, o kita yra visiškai nekontroliuojama ir todėl nei jos pačios, nei jos sukeliama nuostolių neįmanoma pašalinti. Šiandienos bankininkystės praktika rodo, kad bankai didesnę dalį savo veiklos rizikos gali sėkmingai valdyti, jei tik sugeba nustatyti rizikos šaltinius [4, 5].

1996 m. kompanija *Coopers & Lybrand* pateikė savo finansinės rizikos tipologiją (klasifikaciją), kuri daugelio pasaulio bankų buvo priimta kaip standartinė. Pagal ją pagrindinės finansų institucijos grėsmės gali būti įvardijamos kaip **rinkos**, **kredito** ir **operacinės** rizikos [6]. Remiantis šiuo požiūriu, daugiausia dėmesio, reikalavimų ir tarptautinių banko priežiūros institucijų rekomendacijų buvo ir yra skiriama būtent šioms sustambintoms rizikos rūšims.

Teigiama, kad viena svarbiausių finansinių krizių atsiradimo priežasčių yra priežiūros institucijų privalomo-

sios veiklos vykdymo trūkumai (Rytų Europos bankų praktika). Šie bankai nesugebėjo laiku pastebėti vis atsi-randančių naujas rizikos rūšių bankų veikloje ir nesugriežtino jų kontrolės, pvz., reikalavimų banko kapitalo dydžiui.

Čia valdymo objektas – banko rizikos rūšys. Finansų rizikoje išskiriamos šios rizikos: kapitalo pakankamumo, aktyvų kokybės arba kredito rizika, likvidumo, kursų keitimo įtaka palūkanoms, organizacijos veiklos rizika, vidinės būsenos kontrolės, teisminių ieškinių rizika ir t. t. Norint racionaliai valdyti finansinės rizikos elementus, kiekviena rizikos rūšis turi turėti pakankamai informacijos, rizikos veiksnių parametrų, įvairių charakteristikų ir kitų būtinų rodiklių.

Remdamiesi šios srities moksline literatūra, autoriai siūlo trumpai aptarti kelias svarbiausias, jų nuomone, banko veiklos rizikos rūšis, ir pagrindinius šių rizikų valdymo įrankius [3–6, 8, 10, 14].

Kredito rizika. Viena svarbiausių banko veikloje yra kredito rizika, nes paskolų portfelis paprastai sudaro pačią didžiausią banko aktyvų dalį [4].

Joel Bessis [7] kredito riziką apibrėžia nuostolių kategorija, kurie gali kilti dėl skolininko nesugebėjimo vykdyti sutartinių įsipareigojimų arba dėl skolininko kreditavimo kokybės pablogėjimo. Šis paprastas apibrėžimas savyje slepia keletą rizikos rūšių. Rizikos „kiekis“ yra lygus skolininkui suteikto kredito sumai. Rizikos „kokybė“ sukelia tiek skolininko nesugebėjimo vykdyti sutartinių įsipareigojimų tikimybę, tiek kredito užtikrinimo priemonės, kurios sumažintų nuostolių apimtį, jei skolininkas taptų nemokus. Taigi bankas netgi tokiu atveju gali tikėtis atgauti dalį skolininkui suteiktų paskolų.

Nesugebėjimas vykdyti sutartinių įsipareigojimų yra tikimybinis dydis. Taip pat nėra iš anksto žinomos apimtys, kurias bankui pavyks susigrąžinti, jeigu skolininkas sustabdytų paskolų grąžinimą bei palūkanų mokėjimą.

Kredito rizikos valdymas apima sprendimų priėmimo procesą tiek prieš kredito suteikimą, tiek ir po to, taip pat

visą kontrolės ir ataskaitų sudarymo procesą. Sprendimų priėmimo procesas prasideda nuo prašymo suteikti paskolą įvertinimo iki paskolų komiteto sprendimo. Sprendimas suteikti arba nesuteikti paskolas priimamas atsižvelgiant į įvairius veiksnius, tokius kaip finansiniai įmonės duomenys, jos padėtis rinkoje, įmonės vadovybės kompetencija ir pan. Suteikus paskolą, stebima, kaip klientas moka įmokas, ir esant nukrypimams nuo paskolos grąžinimo grafiko, imamasi reguliuojamųjų veiksmų [11].

Banko kredito rizikos prisiėmimo principai [4]:

- prisiimti tik tą kredito riziką, kuri yra išmatuojama ir valdoma;
- finansuoti tik tokius klientus, kurie yra mokūs ir gali garantuoti paskolų grąžinimą iš teikiamų pinigų srautų visą paskolos laikotarpį;
- valdyti konsoliduotą kredito riziką, vadovaujantis susijusių asmenų principu.

Savo ruožtu kredito rizikos valdymo priemonės sudaro [11]:

- kreditavimo taisyklės ir tvarka;
- kreditavimo procedūros, reglamentuojančios kreditavimo veiklą;
- kredito rizikos limitų sistema;
- paskolų klasifikavimo modeliai bei jų nustatymo kriterijai;
- kredito rizikos valdymas banko padaliniuose;
- kreditavimo darbuotojų kvalifikacijos tobulinimas.

Paskolos suteikiamos pagal griežtai nustatytus kriterijus. Šie kriterijai turi apibrėžti klientą, paskolos struktūrą ir tikslą, paskolos grąžinimo šaltinius ir apdraudimo priemonę.

Banko paskolų portfelio diversifikavimo esmę sudaro kreditavimo galimybių išskirstymas. Banko kredito rizika didėja didinant bendrą kreditų apimtį, koncentruotą tarp nedidelio skaičiaus skolininkų.

Banke turi veikti naujų paskolų suteikimo ir anksčiau išduotų paskolų termino pratęsimo sistema, pagrįsta patvirtintais banko valdybos principais, numatytais tikslais ir pasirinkta paskolų strategija, įvertinančia rizikos pasireiškimo aspektus [4].

Už banko paskolų portfelį atsakinga banko valdyba. Banko valdyba yra suteikusi kreditavimo ir kredito rizikos valdymo įgaliojimus banko Paskolų komitetui.

Apibendrinant galima pažymėti, kad daugiausia dėmesio turėtų būti skiriama kredito rizikos analizei prieš išduodant paskolą, nes tuo metu identifikuojami svarbiausi rizikos veiksniai, įvertinama jų įtaka potencialaus skolininko galimybėms laiku mokėti palūkanas bei grąžinti paskolą.

Palūkanų normos rizika. Palūkanų normos rizika – rizika, kad bankas patirs nuostolių dėl palūkanų normų svyravimo. Bet koks sandoris, kuris paveikia banko po-

ziciją ateityje, lemia palūkanų normos riziką. Palūkanų normos poveikis gali būti dvilypis: palūkanų normų pokyčių įtaka gali būti ne tik neigiama, bet ir teigiama [4, 15].

Palūkanų normas lemia pinigų paklausa ir pasiūla, o šias veikia įvairūs ekonominiai veiksniai, todėl tiksliai nuspėti palūkanų normų pokyčių niekas negali. Čia susiduriama su pelno ir rizikos santykio problema: jei bankas siekia apsidrausti nuo galimų nuostolių dėl palūkanų normų svyravimo, tai bankas taip pat mažina ir savo galimybės gauti papildomo pelno. Palūkanų normos rizikos valdymo tikslas – sumažinti neigiamą palūkanų normų svyravimo įtaką, daromą grynosioms ir dabartinei veiklai [5].

Taigi palūkanų normų pokyčiai veikia banko grynąsias palūkanų pajamas bei kitas palūkanoms jautrias pajamas ir operacines išlaidas. Palūkanų normų pokyčiai taip pat veikia banko turto, įsipareigojimų ir užbalansinių pozicijų vertes, kadangi būsimųjų pinigų srautų dabartinė vertė (kartais ir patys pinigų srautai) kinta kartu su palūkanų normomis.

Palūkanų normos riziką, kurią paprastai patiria bankai, sudaro šios rizikos formos: perkainojimo rizikos; pelningumo kreivės rizikos; pagrindinės ir pasirinkimo rizikos.

Efektyvus palūkanų normos rizikos valdymas išlaiko šią riziką tokio lygio, kad nekiltų pavojus banko saugumui ir veiklos stabilumui.

Valiutos kurso rizika. Užsienio valiutos kurso rizika – rizika, kad bankas patirs nuostolių dėl nepalankiai pakitusio užsienio valiutos kurso [6, 13]. Ši rizikos rūšis susijusi su rinkos internacionalizavimu, tarptautiniu (jungtiniu) kompanijų veiklos diversifikavimu ir t. t.

Ši rizika yra laikoma simetriška, t. y. bankas gali patirti tiek nuostolių, tiek gauti pelno pakitus užsienio valiutos kursui. Viskas priklauso nuo to, į kurią pusę pakis kursas. Kadangi valiutos kursai svyruoja labai nenuspėjamai, bankas privalo valdyti šią riziką, jei nenori patirti netikėtų nuostolių.

Valiutos kurso rizika valdoma [4, 6, 13]:

- renkantis savo nacionalinę valiutą kaip mokėjimo valiutą;
- įtraukiant į paskolos sutartį sąlygas, keičiančias piniginių įsipareigojimų sumas, atsižvelgiant į valiutos kurso pokytį;
- apsidraudžiant būsimais valiutos sandoriais (jei bankas suteikia paskolą valiuta ir manoma, kad jos kursas gali nukristi, tai bankas tuo pačiu metu gali: pateikti ją parduoti iki tam tikro termino, kuris sutaps su paskolos grąžinimo terminu arba gali balansuoti aktyvus ir pasyvus, įvertintus silpna užsienio valiuta).

Likvidumo rizika. Likvidumas yra apibrėžiamas kaip banko gebėjimas užtikrinti savo įsipareigojimų vykdymą,

tai yra skolų grąžinimą suėjus nustatytam terminui, ir skolų paklausos patenkinimą, palaikant atitinkamą aktyvų ir pasyvų portfelių apimtį ir sudėtį [6].

Kadangi bankai atlieka tarpininkavimo tarp išteklių savininkų ir skolininkų funkciją, o didžioji banko pasyvų dalis yra skolinta, t. y. nepriklauso bankui, tai likvidumo rizikos valdymas yra prioritetinė kiekvieno banko rizikos valdymo politikos dalis.

Likvidumo rizika – tai rizika, kad bankas negalės laiku įvykdyti išsipareigojimų ir/ar siekdamas įvykdyti išsipareigojimus gali būti priverstas parduoti finansinius aktyvus ir/ar uždaryti pozicijas ir dėl likvidumo rinkoje patirti nuostolių [4].

Įvertinus vidinę bei išorinę bet kokios finansų institucijos situaciją, galima skirti dvejopą likvidumo riziką:

- staigus ekonomikos nuosmukis, vertybinių popierių rinkos sukrėtimai;
- vienos ar kelių kredito institucijų žlugimas, kuris gali sukelti visuotinę paniką ir bendrą bankų sistemos likvidumo krizę; neadekvatūs reguliuojančių institucijų veiksmai finansų institucijų ar visos ekonominės sistemos atžvilgiu [5].

Atsižvelgiant į nuo bankų ar kitokią finansų organizacijos vykdomos veiklos specifiką, kaip likvidumo rizikos priežastis galima išskirti: vykdomos labai pelningos, bet labai rizikingos operacijos; banko balanso aktyvų ir pasyvų neatitikimas, bankui išduodami dideli kreditai vienam klientui ir t. t.

Banko likvidumo valdymas gali būti apibūdinamas kaip lėšų sukūrimo procesas, numatantis sutartinių išsipareigojimų įvykdymą laiku [4]. Dvi pagrindinės likvidumo funkcijos: paskolų paklausos ir/arba indėlininkų pageidavimo atsiimti depozitus tenkinimas. Kitos galimos ir ne mažiau svarbios funkcijos apima kliento ir banko tarpusavio santykius, pasitikėjimo bankų veiksnius (pelno stabilumas, kapitalo adekvatumas, kokybiška informacija, vyriausybės garantijos ir t. t.), premijos dydžių politika, aktyvų pardavimą, aktyvų ir pasyvų skolinių išsipareigojimų politiką ir t. t. Pastaroji gali labai padidinti banko likvidumo riziką, todėl būtina suderinti aktyviasias ir pasyviasias operacijas, nagrinėjant jas kaip visumą, siekiant didesnio pelno, bet nepažeidžiant likvidumo. Šiai rizikai sumažinti vadovybė turėtų pasistengti sumažinti ir limituoti skirtumus tarp aktyvų ir pasyvų terminų [4, 6]. Tam tikslui turi būti sudaromas laukiamų įplaukų balansas, prognozuojant jį ilgesniam laiko tarpui ir įvertinant stabilų indėlių iki pareikalavimo likutį, terminuotųjų indėlių likučius, grąžinamus kreditus, procentus už naudojimąsi jais ir kt. Sulyginus įplaukas su laukiamomis išlaidomis, galima spręsti apie banko sandorių pagrįstumą, tik problema čia yra tokia, kad sunku prognozuoti tikimybinį įplaukų judėjimą. Be to, rizika gali būti mažinama

ma seniausių likvidumo valdymo įrankių – nustatant tvirtą aukštą procentą už duodamus kreditus ir kintamas, banko nuožiūra reguliuojamas palūkanas už indėlius.

Operacinė rizika. Operacinė rizika apibrėžiama kaip nuostolių atsiradimo rizika dėl įmonės vidaus procesų trūkumų, darbuotojų daromų klaidų, informacinių sistemų funkcionavimo ir technologijų sutrikimų, dėl išorinių veiksnių poveikio [6, 16].

Siūlomas apibrėžimas laikomas universaliu, nes gali būti taikomas įvairioms finansų organizacijoms, mokslo įstaigoms, be to, apima išsamų ir tikslų problemų sąrašą, kurių pasekmės – nuostoliai bei praradimai gali būti traktuojami kaip operacinė rizika.

Operacinės rizikos specifiška pasireiškia finansinių nuostolių atsiradimu ne tik vykdant finansines operacijas, bet apima visą einamąją kompanijos veiklą ir orientuotą į verslo procesus, jų kontrolę ir numatytų reikalavimų atitikimą.

Operacinės rizikos valdymas padeda išvengti neigiamų nuostolių, kurie gali atsirasti dėl einamosios veiklos, orientuoti verslo veiklos procesų kontrolę bei šių procesų ir saugos reikalavimų atitikimą. Daugeliui operacinių rizikų jų liekamieji padariniai gali būti palyginti nedideli, o jų atsiradimo tikimybė yra labai didelė (*low severity, high probability*) [6]. Kita operacinių rizikų kategorija yra sudėtingesnė, nes jų pasekmės verslui gali būti labai sunkios, ir numatyti šių rizikų atsiradimą yra labai sunku (*high severity, low probability*). Operacinės rizikos sfera priklauso verslo veiklos šalutinių skyrių kompetencijai (pvz., vidinės kontrolės ir audito skyriai, informacinių technologijų ir t. t.).

Tikslinga pažymėti, kad nors operacinės rizikos sąryšis su kitomis finansinės rizikos rūšimis yra aiškus ir tikslus, ir šios rizikos reikšmė, kaip atskiros rizikos rūšies, yra visuotinai pripažinta, susidomėjimas šia rizika ir jos padariniais atsirado visai neseniai [6, 9, 16, 17]. Kai kurios finansų institucijos ir šiandien neišskiria šios rizikos kaip atskiros rizikos rūšies motyvuodamas tuo, kad klaidingi personalo veiksmai, operacinių sistemų sutrikimai ir t. t. yra įvertinami kompleksiskai su kitų rizikos rūšių veiksniais.

Pagrindinėmis operacinės rizikos rūšimis galima laikyti [5, 6, 18]: *Personalo r.*: žmogiškasis veiksnys, personalo klaidos, tiksliau, nesankcionuoti jų veiksmai. *Technologinė r.*: rizika, susijusi su informacinių sistemų sutrikimais, informacijos perdavimo bei kitų organizacijos veikloje būtinų įrenginių būkle. *Fizinės žalos r.* – tai rizika, atsirandanti dėl gamtinių reiškinių ir kylančių kataklizmų. Šie reiškiniai gali atnešti tiesioginę žalą pagrindiniams organizacijos įrenginiams, sistemoms, technologijoms ir įmonės ištekliams. Tokia rizika dažniausiai mažinama draudžiant įmonės turtą. *Savitarpio santykių r.*: tu-

rima omenyje verslo santykių rizika. Tai yra įmonės bendravimo su klientais sunkumai ir nepakankama vidaus kontrolė. *Išorinė r.:* rizika, atsirandanti dėl kitų fizinių asmenų ar įmonių neteisėtos veiklos, taip pat keičiant reguliuojančių organų reikalavimus.

Operacinės rizikos valdymo metodų formavimas turi mažiausiai vieną svarbų privalumą – jis leidžia tobulinti darbuotojų motyvacijos programą, dažniausiai ekonominėmis skatinamosiomis priemonėmis, operacinės rizikos vadybos rodikliams praktiškai suvokti [9, 12].

Formuojama operacinės rizikos valdymo sistema, kurios paskirtis – identifikuoti, įvertinti, analizuoti ir valdyti operacinę riziką visais organizacijos veiklos lygiais ir tose srityse, kur geriausiai pasireiškia operacinė rizika. Taip pat kurti naujas šios rūšies įvertinimo ir valdymo metodikas. Labai svarbi tokios sistemos sudedamoji dalis – operacinės rizikos kontrolė ir reguliarioji apyskaita, kuri padėtų laiku pastebėti, įvertinti įvairių rizikos rūšių atsiradimą, parinkti vieną jų skaičiavimo metodiką, numatyti pasireiškimo šaltinius.

5. Išvados

1. Straipsnyje pateikiama bankų rizikos klasifikacija, leidžianti padaryti svarbiausių bankų finansų organizacijos, rizikų atranką, labiausiai veikiančių bankinę veiklą.

2. Iškelta rizikos identifikavimo svarbos problema. Rizikos klasifikacijų fone bandyta parodyti, kaip svarbu iš daugybės rizikos rūšių pasirinkti ir įvertinti tas rizikos rūšis, kurios gali daryti didžiausią poveikį nagrinėjamai veiklos sričiai. Remiantis nustatytais rizikos šaltiniais galima sėkmingai valdyti pavojingiausias veiklai rizikų rūšis ir taip užtikrinti įmonės, banko stabilumą, patikimumą ir pelno maksimizavimą.

3. Visi bankai, siekiantys augti, įeiti į naujas rinkas ar diegti naujas finansines priemones, neišvengiamai susiduria su didėjančia rizika, o atsiradusios naujos rizikos rūšys gali likti nepastebėtos ir nevaldomas, o dėl to bankai gali ne tik susigadinti reputaciją, bet ir patirti didelių nuostolių.

Literatūra

1. Bauer, W., Ryser, M. Risk management strategies for banks. *Journal of Banking & Finance*, Vol 28, Issue 2, 2004, p. 331–352.
2. Cebenoyan, S.; Strahan Philip, E. Risk management, capital structure and lending at banks. *Journal of Banking & Finance*, Vol 28, Issue 1, 2004, p. 19–43.
3. Baccarini, D.; Archer, R. The risk ranking of projects: a methodology. *International Journal of Project Management*, Vol 19, No 4, 2001, p. 7.

4. Vaškėlaitis V. Pinigai: Komerciniai bankai ir jų rizikos valdymas. 43 t. Monografija. Vilnius: Lietuvos mokslas, 2003, 365 p.
5. Севрук, В.Т. Банковские риски. Москва: Дело ЛТД, 1994. 72 с.
6. Энциклопедия финансового риск-менеджмента. Москва: Альпина паблишер, 2003. 786 с.
7. Steckytė, L.; Džikevičius, A. Kredito rizika ir jos valdymas komerciniame banke. Iš: 6-osios Lietuvos jaunųjų mokslininkų konferencijos „Lietuva be mokslo – Lietuva be ateities“, įvykusios Vilniuje 2003 m. vasario 13 d., straipsnių rinkinys. Humanitariniai ir socialiniai mokslai. Vilnius: Technika, 2003, p. 122–126.
8. Norvaišienė, R. Investicinių projektų rizikos vertinimo metodų ypatumai. Iš: *Ekonomika ir vadyba* 2000: Tarptautinės konferencijos medžiaga. Kaunas: Technologija, 2000, p. 310–312.
9. Simon Horst. Operational Risk: Mitigating of the Human Element. *Garp Risk Review*, Vol 4, Issue 17, 2004, p. 14–18.
10. Tamošiūnienė, R.; Katilius, M.; Kucko, I. Rizikos valdymo aspektai verslo projektuose koncepcija. Iš: *Ekonomika ir vadyba* – 2002, Vilnius, 2002, p. 100–102.
11. Balnévič, R. Zarządzanie ryzykiem kredytowym w banku. Warszawa: Rok, 1995, l. 5–8
12. Асанов, А.; Борисенков, П.; Ларичев, О.; Нарыжный, Е.; Нарыжный, Г.; Розейнстон, Г. Метод многокритериальной классификации ЦИКЛ и его применение для анализа кредитного риска. *Экономика и математические методы*, Т. 37, № 2, 2001, с. 14–21.
13. Михайлов, Л.М.; Кирсанов, К.А.; Буянова, В.П. Рискология: Управление рисками. 2-е издание. Учебное пособие для вузов. Москва: Экзамен, 2003. 384 с.
14. Lukoševičius M.; Džikevičius A.; Palūkanų normos rizika ir jos matavimas komerciniame banke. Iš: 6-osios Lietuvos jaunųjų mokslininkų konferencijos „Lietuva be mokslo – Lietuva be ateities“, įvykusios Vilniuje 2003 m. vasario 13 d., straipsnių rinkinys. Humanitariniai ir socialiniai mokslai. Vilnius: Technika, 2003 p. 85–89.
15. Core principles methodology. Basel Committee on Banking Supervision, 1999.
16. Core principles for effective banking supervision. Banking Committee on Banking Supervision, 1997, September.
17. Балашова, Н. Управление операционным риском: анализ современных тенденций. *Рынок ценных бумаг*, №7, 2003, с. 68–70.
18. Nedzveckas, J.; Rasimavičius, G. Investicijų valiutinė rizika ir jos mažinimo būdai. *Ekonomika: Mokslo darbai*. Nr. 2 (51). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2000, p. 63–74.
19. Печалова, М. Ю. Организация риск-менеджмента в коммерческом банке. *Корпоративный менеджмент*, № 217 (19 032004), http://www.cfin.ru/news/news_217.shtml

RISK CLASSIFICATION AS AN ESSENTIAL TOOL IN BANKING RISK MANAGMENT

G. Ševčenko, L. Ustinovičius, R. Balcevič

S u m m a r y

The word “risk” usually has a negative meaning – this notion usually contains some meanings about danger, injuries and wastes. It can be understood as a possibility to suffer injuries, to lose salary or that the main aim would require more funds and abilities than usually. Although risk is not acceptable in the bank activities it can not be avoided. Risk is usually found as a negative, hazardous process or condition that causes injuries, loss of funds, when the credits are not paid back, decreasing of resources, payments out of time, and so on. But on the other hand, as the level of risk is lower, chances to get high benefit are also low.

So, usually manufacturers try to avoid risks and choose one of several alternative ways that is less risky, although the proportion of the risk level and the incoming funds should be settled.

Galina ŠEVČENKO. Master student (civil engineering), Dept of Civil Engineering. Vilnius Gediminas Technical University (VGTU). Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius-40, Lithuania. E-mail: galina.s@transcom.lt.

2002, BSc, VGTU (Construction management and business), 2003–2004, Master student, VGTU, (Real estate management).

Research interests: risk, risk control system, operational risk, investment into real estate.

Leonas USTINOVICĪUS. Doctor Habil, Professor. Dept of Construction Technology and Management. Vilnius Gediminas Technical University (VGTU), Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius-40, Lithuania. E-mail: Leonasu@st.vtu.lt

Leonas Ustinovičius, together with Prof. E. K. Zavadskas, works in scientific and practical field, important nowadays. The essence of the trend is the creation of the automated system, the improvement of project quality. For this work in 1987 L. Ustinovičius was awarded a bronze medal in the Exhibition of the achievements in national economy. He is the author of 90 scientific articles.

Robert BALCEVIČ. Master student of Economic Sciences, 1995, MSc, Warsaw School of Economics, Foreign Trade Dept.

1995–1998, Doctoral Studies, Warsaw University, Faculty of Management.

Research interests: risk, investment into real estate and media projects.